

AMERIŠKI PSIHO - SKICA PSIHOPROFILA MANAGERJA

Filmski lik wallstreetskega poslovneža cinično izrisuje nenavaden portret managerja: podnevi japi napak, ponoči hladnokrven morilec. | Mirt Komel

Nemara se bo marsikomu zdelo nenavadno, da svojo 'skico managerjevega psihoprofila' gradim na liku iz romana iz osemdesetih let, sploh pa, če je lik, o katerem teče beseda **Patrick Bateman**, glavni junak romana Ameriški psiho (American Psycho), in po romanu posnetega istoimenskega filma, kjer ga izvrstno odigra Christian Bale.

Podnevi japi, tipičen manager z Wall Streeta, vedno urejen, lepo oblečen, zagorel (solarij, kajpak), dobro izurjen (tisoč trebušnjakov vsako jutro), protirasist ('ukiniti moramo rasno razlikovanje'), politično profiliran ('končati moramo z apartheidom, s tekmo za jedrsko prevlado, ustaviti terorizem'), socialno ozaveščen ('ustaviti moramo lakoto'), ponoči pa ravno tako urejen, telesno pripravljen ... in smrtonosen.

Pat Bateman se namreč ponoči prelevi v serijskega morilca, ki skrbno izbira svoje žrtve, sprva predvsem z dna družbene lestvice. Iz serijskega morilca pa se na točki, ko ubije svojega glavnega tekmeča v podjetju, prelevi v s krjvo obsedenega klavca, ki žrtev niti ne izbira več po kakšnem vzorcu: ubije vsakogar, ki mu pač pride pod roke: od babice na ulici do vratarja v bloku. Skratka, tip je psiho, Ameriški psiho.

Ejakulacije, ekshibicije in druge zgodbe običajnih norosti

Ko se v pogovorni slovenščini izrazimo o neki osebi, rekoč, da je 'psiho', s tem kajpada mislimo, da je oseba, o razpravljamo, 'nenormalna', seveda ne po fizičnem, ampak po psihičnem videzu. Če rečemo: Ta tip je psiho!, to izraža njegov 'state of mind', ki je 'out of ordinary', ki pa je nam dostopen le skozi to, kar vidimo, da počne. Kaj govori, kaj si misli, kako ravna, ko ga nihče ne vidi, vse to nam ostaja zakrito.

Neoliberalni kapitalizem se podnevi skriva za masko zdrave demokracije, ponoči pa za masko brezbržnega pohlepa. Skratka, dve maski, a nikjer pravega obraza.

Po tem, kako se kaže, ne po tem, kar je v resnici, po tem običajno sodimo, ali je nekdo psiho ali pa ne, kakor tudi sodimo, ali je nekdo normalen, to je običajen.

Toda če navedem naslov še enega znanega filma, 'A day of ordinary madness', ne samo da je psiho nekdo, ki je 'out of ordinary', v veliki večini primerov je še bolj psiho ravno 'ordinary'. Ta fraza, 'ordinary madness' - običajna norost, je bila podlaga za naslov marsikaterega filma in knjige, nemara pa je besedno zvezo v širšo javnost izstrelil ravno Charles Bukowski leta 1972 s svojimi Pripovedmi običajnih norosti (v izvirniku Ejaculations, Exhibitions, and General Tales of Ordinary Madness). Po njih je bil posnet tudi film 'Tales of ordinary madness', ki ga je režiral Marco Ferreri leta 1983, v katerem se srečamo običajne norosti nimfomank, prostitutk, tudi najstnikov, in drugih.

Od Bukowskega dalje pa so se romani, filmi in druge umetnosti, ki so si zadali spoznati običajne norosti ljudi, samo še vrstili, predvsem pa so se usmerili v to, da bi prikazali, kako je logika norosti/normalnosti obrnjena: norci postanejo normalni, ti pa, ki smo jih imeli za normalne, postanejo pravi norci. Spomnimo se samo na legendarni Let nad Kukavičjim gnezdom (v izvirniku One flew over the cuckoo's nest), ki ga je leta 1979 režiral Miloš Forman, predvsem na dvoboj med Randle P. McMurphyjem (Jack Nicholson) in Nurse Ratched (Louise Fletcher).

Na kratko, kar je videti kot norost, se lahko izkaže za običajnost, nekaj, kar je najbolj običajnega, pa se lahko izkaže za največjo norost. V tem oziru nameravam pretresti za naš prostor in čas nekaj kar najbolj običajnega, lik managerja.

Spoznajte Pat Batemana

Leta 1991 se v to zgodbo subvertiranja norosti/normalnosti vključi tudi roman Breta E. Ellisa Ameriški psiho, ki prikazuje življenje mladega Wall Street poslovneža in njegove običajne norosti. Zaradi eksplicitnih seksualnih prizorov in prizorov nasilja so kritiki roman raztrgali, toda nemara je treba razlog za vnetje kritikov iskati drugje.

Film Ameriški psiho, ki ga je leta 2000 režirala Mary Harron, je, za razliko od romana, požel bistveno večji uspeh tudi pri kritikih, čeravno niso manjkali niti tisti, ki so vztrajali na tem, da je zgodba neokusna in nerealna. Film je torej sprožil ne samo nov val kritik, ampak tudi nov val navdušenja (tako se je recimo vzpostavila tudi spletna stran, kjer je moč najti elektronska sporočila, ki jih glavni lik pošilja svojemu psihiatru: AmPsycho2000Emails. Dostopno na:

<http://www.briankotek.com/psycho/movie/am2000.cfm>). V čem je torej subverzivna, neznosna, kontroverzna, običajna norost tega dela? Nemara ne toliko na točki norosti, kolikor na točki običajnosti, ravno zaradi nje bom na podlagi orisa glavnega lika poskušal orisati psihoprofil managerja.

Patrick Bateman, star sedemindvajset let, leta 1987 živeč v New Yorku na Zahodni 81-ti cesti American Gardens v enajstem nadstropju, verjame v osebno nego, uravnoteženo prehrano in neizprosno telovadbo: »Če je moj obraz zjutraj malce nabuhel, si, medtem ko delam trebušnjake, nadenem masko z ledom. Naredim jih že po tisoč.« Poleg ledene maske pa si vsako jutro nadeva še obrazni gel za peeling, ki ga pusti sušiti, medtem ko mehanično ponavlja dnevne postopke: vlažilec kože, očesni balzam proti

staranju, zaščitni losjon in seveda vodico po britju, ki ne vsebuje alkohola: »Alkohol naredi, da si videti starejši.« Se v tej jutranji običajni rutini prepoznate? Premislite še enkrat.

Pat Bateman je 'tipičen' in ravno to je pri njem zastrašujoče. Obstaja le ideja Pat Batemana, abstrakcija, toda prave osebnosti ni ('There is no real me'), le bitje, nekaj slepilnega. »Čeprav zakrijem svoj hladni pogled in mi sežeš v roko ter si misliš, da sva si v navadah podobna, mene preprosto ni.« Običajnost je zanj peeling, ki si ga nadene čez ledeno masko, ko ti prijazno, z nasmehom, stisne roko, v resnici pa ga sploh ni tam s teboj: »I am simply not there«.

Ko se po službi zvečer v limuzini pelje s svojo punco Evelyn na večerjo, skuša s slušalkami na ušesih poslušati novo kaseto Roberta Palmerja, medtem ko mu njegova domnevna zaročenka nenehno 'nekaj trobi v uho'. Težava je v tem, da je ta 'nekaj' ideja o poroki, o kateri Pat Bateman noče ničesar slišati: »Prezaposlen sem.« Seveda, Bateman je prezaposlen za običajno življenje.

Ljubi bog, celo vodni tisk ima!

Toda njegovi odnosi z ljudmi niso vedno hladni, da, obstajajo stvari, ob katerih se Pat Bateman 'ogreje', in pa tudi 'pregreje'. V morda najbolj dodelanem prizoru filmske adaptacije srečamo Batemana in sodelavce, ki se bahajo s svojimi vizitkami: vsi so enako fino oblečeni, vsi nosijo stilizirana očala, imajo polizane lase, skratka, vsi so uniformirani.

»Devil is in the details,« pravijo Američani, in res, hudič se skriva v drobcenih razlikah: kar enega loči od drugega v tej uniformirani družini, to, ob čemer vsak pusti svoj pečat, je vizitka. Ne ime na vizitki, niti ne naziv (vsem piše 'vice president', tako kot konec koncev pri naših mladih managerjih vsem piše »vice director« ali »vice manager«), ampak njen videz: ko prvi vrže na mizo svojo vizitko, sproži celo poker serijo drugih.

Manager: urejen, uspešen, pa tudi narcisoiden in smrtonosen.

Pat Bateman: »Koščena barva, pisava Silian Rail.« Drugi: »Barva jajčne lupine, pisava Romalion« (Batemanov komentar: »Jezus! Kako ima lahko tak tepec tako dober okus!«). Tretji: »Reliefna pisava, blede siva senca.« Začneta se Batemanova zadrega in živčnost, nato pa reče, naj dajo na mizo Paul Allenovo vizitko. Ko jo prime v roke in jo približa svojim očem, se začneta potenje in omotica, ki ju spremljajo sledeče misli: »Oglejte si to sivo belo barvo, ta estetski sloj, ljubi bog, celo vodni tisk ima!«

Besede potihnejo, nastopi čas za dejanja. Najprej v zakotni ulici zabode berača, čez nekaj dni se loti prostitutk (ki si jih najprej privoščijo, seveda tako, da gleda sam sebe v ogledalo), na koncu pa pride do pravega objekta svojih frustracij, do Paula Allena. Ko ubije njega, svojega sodelavca, ni več ničesar prepovedanega: pobija vse povprek, podnevi in ponoči, berače in prostitutke, starke in berače, in ne manjka malo, da ne bi ubil še svoje tajnice.

Pat Bateman, ideja Pat Bateman, se zruši: »Imam vse značilnosti človeškega bitja: meso, kri, kožo, lase, ne pa razpoznavnih čustev, razen pohlepa in gnusa. Nekaj groznega se dogaja v meni, a ne vem zakaj. Moja nočna krvoločnost se je zlila še na dni. Počutim se smrtonosnega, na robu blaznosti. Moja maska zdravosti se bo kmalu razdrobila.«

Foto: Dreamstime

»Imam vse značilnosti človeškega bitja: meso, kri, kožo, lase, ne pa razpoznavnih čustev, razen pohlepa in gnusa.«

Slovenija ni Amerika!

Že slišim, kaj boste rekli: »Ok, recimo, da je to možno v Ameriki, toda Slovenija ni Amerika! Kaj se nas to tiče? Kaj ima ta psiho manager z nami?« Res je, Slovenija ni Amerika, toda bolj kot se bližamo ameriškemu modelu brutalnega neoliberalnega kapitalizma (in ne samo, da se bližamo, dobesedno divjamo proti njemu, če nismo celo že v njem, vsaj po občni mentaliteti sodeč), ki se skriva za masko zdrave demokracije, bolj bo tudi tu, pri nas, vidno ne samo domnevno blagostanje, ki ga tako zelo občudujemo pri sosedih Američanih, ampak tudi nevarno stanje, ki ga gledamo malodane vsak teden po televiziji, ko se nekemu sredi belega dne 'utruga', prime puško in začne streljati.

Pat Bateman je metafora za neoliberalni kapitalistični sistem, ki čez dan nosi svojo 'masko zdravosti' demokracije, svojo 'peeling masko običajnosti', čez noč pa si nadene 'ledeno masko' brezbriznega pohlepa. Toda tudi to je konec koncev le maska, in tako kot njega 'ni' ne pod eno masko ne pod drugo, tako tudi današnjega sistema v resnici 'ni'. ■

Mirt Komel je raziskovalec in asistent na oddelku za Kulturologijo Fakultete za družbene vede v Ljubljani. Z managementom se podrobneje ukvarja na projektu kritičnega managementa na Mirovnem inštitutu.